

Jak se rambo zamiloval do barbie

(Aktuální procesy apelativizace proprií
v češtině)

Adam Kříž
30. studentský workshop Ždarek, 20.–22. 4. 2012

Slovní zásoba

- Složka apelativní (apelativa)
- Složka propriální (propria)
  - funkce proprií: pojmenovat, identifikovat, diferencovat, lokalizovat objekt (+ funkce charakterizační, reklamní, honorifikační)
  - absence generického, lexikálního významu
  - vlastní řád, normy, zákonitosti (odlišné od apelativní slovní zásoby)
  - „onymie daného jazyka (dialektu) je se systémem tohoto jazyka (dialektu) spjata prostřednictvím své materie, ale od apelativní sféry se odlišuje plněním speciálních funkcí, což způsobuje specifikaci užitých jazykových prostředků“ (R. Šrámek (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita. s. 12.)

Propriální sféra jazyka

- geonyma, bionyma, chrématonyma
- hranice mezi oběma sférami jazyka
  - apelativa v něčem se podobající propriím: termíny, unika (např. vesmír)
  - jednotky nejednoznačně zařaditelné na rovině proprium-apelativum:
    - a) - etnonyma, obyvatelská jména
- sérionyma
    - b) popisná označení spolků, zařízení, organizací, ústavů, institucí, podniků, státních a diplomatických smluv a aktů, významných dějinných událostí, významných dnů atp.

Procesy změn významu či obsahu jazykových jednotek, v nichž figurují propria

1, systémově vnitřní

- transonymizace

- proprium → proprium; mezipropriálně fundující vztah

řeka Vltava → parník Vltava

2, mezisystémové

- proprializace

- apelativní sféra → onymická sféra

písek → Písek

- apelativizace

- onymická sféra → apelativní sféra

Robinson → robinson

Apelativizace

- apelativizace (hledisko běžné slovní zásoby) X deonymizace (onomastické hledisko)
- proprium při apelativizaci ztrácí svou základní funkci (být propriem)
- proprium se začne používat jako všeobecné jméno na označení jevů reality, denotátů běžné, každodenní skutečnosti anebo faktů, jevů, pojmů odborných názvoslovných soustav (viz M. Ivanová-Šalingová (1973): *Apelativizácia vlastných mien ako lexikálnosémantický proces*. In: M. Majtán (ed.), *IV. Slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9.-10. novembra 1971)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 219–232.)
- přesun podmíněn významovými změnami, jež se promítají ve změně referenci a jež s sebou nesou nezřídka důsledky ve sféře formální

Apelativizace - třídění

1, Podle výsledné podoby apelativizovaného jména (AJ) vzhledem k výchozímu propriu

a) apelativizace přímá

- metafora (lazar), metonymie (rentgen)

b) apelativizace odvozovací

- změna slovotvorná (klausovec)

2, Podle záměrnosti apelativizačního procesu

a) apelativizace spontánní

- nositel vlastního jména obecně znám, oplývá výraznými vlastnostmi (výchozí místo pro obecné hodnotící pojmenování jevů těchto vlastností)

b) apelativizace záměrná

- výchozí nositel propria nemusí být obecně znám; obvykle v terminologii (např. watt)

Apelativizace - třídění

- 3, Podle toho, z jakého typu propria nové apelativum vzešlo
- 4, Podle lokace provedení procesu a podle rozšíření AJ
  - xantipa X kačena
- 5, 6, 7...

Lexikalizace apelativizovaných jmen

- přechod ze souboru proprií do souboru apelativ pozvolný → realizace → pro nové apelativum platí všechny zákonitosti lexikálně-sémantického systému národního jazyka
  - možná ztráta souvislosti motivace jednoho jména druhým
  - pravopisné důsledky (viz dále); možné rozdíly ve skloňování, rodovém zařazení apod.
- typologizace AJ
  - domácí X cizí; z cizích X domácích VJ; dle vnitřní specifikace proprií (nejvíce antroponyma, dále zeměpisná jména, sériové výrobky, umělecká díla); dle slovtvorných postupů, jimiž vznikla; dle slovních druhů, do jakých se vřazují, ...

Aktuální procesy apelativizace propií

- AJ – excerpce z publikace Nová slova v češtině 1 & 2 (O. Martincová a kol. (1998, 2004); Praha: Academia.)
  - širší pojetí neologismů (zahrnuje i okazionalismy)
  - sběr materiálu z let 1985–2002: některá slova se uchytila, některá nepronikla do běžné slovní zásoby
  - neologismy i slova, která byla z různých důvodů z užívání odsunuta a která se do veřejného dorozumívání později navrátila či nabyla nových významů
  - materiál sbírán z tiskovin, rozhlasového a televizního vysílání
  - excerpuji pouze uvedená slova (ne potenciální) – substantiva, adjektiva, verba, adverbia

Propria, z nichž se stávají apelativa

- předmětem apelativizace propria označující soudobé trendové, oblíbené, vlivné osobnosti, díla, produkty, firmy, postavy děl
  - nechybějí ale ani AJ vycházející z proprií, která se přimykají k již zaniklé skutečnosti (př. hitleromanie, orwellovsky)
- nejvíce se apelativizují: chrématonyma – bionyma – geonyma
  - konkrétnější typy: názvy firem a jejich výrobků; jména umělců, politiků; názvy světadílů, zemí, krajin; názvy společenských organizací
- jedním z výrazných okruhů apelativizace je svět politiky (souvisí ovšem s výběrem textů určených k excerpici)
  - většinou příjmení politiků, a to těch, kteří jsou široce známí, politicky vlivní či názorově výrazní – obvykle lídři politických stran, osoby, které zastávají v politice vysokou funkci (př. Gross, Zeman, Blair)
  - organizace, instituce
  - geonyma s politikou provázaná (př. Brusel)
- dále okruhy kultury (jména umělců, postav /soudobých/ uměleckých děl) a masové konzumace (názvy výrobků, firem)

Apelativizovaná jména

Substantiva

- největší část
- velké okruhy: osoby – produkty (výrobky, díla) – názory (jednání ve stylu někoho, posuzování, smýšlení apod.)
  - nejzastoupenější skupiny: stoupení, členové (mcdonaldista, klausista); uživatelé (nokiář); obliba, zájem o (jágrmanie, egyptomanie); milovník, fanoušek (simpsonofil); smýšlení (thatcherismus); produkt, výrobek (pampersky); proces zavádění (bruselizace); dílo (ramboiáda, bondovka)
  - význam slov spjatý s politikou, kulturním životem, konzumem
- drtivá převaha apelativizace odvozovací
  - přímá apelativizace převažuje ve skupině obchodních značek (xerox), dále např. robocop, rambo, greenpeace
- převaha sufixální derivace (př. manhattanizace)
- počet slovotvorných variant ze skupin členové, milovníci, uživatelé, smýšlení
  - např. potterofil, potteromaniak, potteroman

Apelativizovaná jména

- na základě poznatků o principech apelativizace vyvozených z excerpovaných materiálů lze učinit menší internetovou sondu a podívat se, jaká jména se apelativizují nyní

paroubkovec, antiparoubkovec, paroubkobijce, paroubkobijec, paroubkovat, paroubkování, antiparoubkování, paroubking, paroubkovština, paroubkovina odparoubkování, paroubkovitý, paroubkovatět, paroubkovský, paroubkovsky, paroubkománie, paroubkofil, paroubkokracie, paroubkovizace, paroubkologie, paroubkolog, paroubkiáda

rathovné...

bártovina, bártovec, antibártovec, bártobijce, bártostrana, bártofil...

Apelativizovaná jména

- na internetu se ovšem tato slova vyskytují v různé pravopisné podobě
  - jedním z nejčastějších kolísajících jevů je užití malého/velkého počátečního písmene (kalouskovec X Kalouskovec)
    - *apelativizace vlastního jména se projevuje mimo jiné tím, že se jméno píše s malým počátečním písmenem (ideální případ)*
    - *co ovšem může nastat:*
      - *pisatelé tento posun ve významu jména nereflektují či cítí s původním propletem ještě těsnou spjatost (nerozeznávají propriální a apelativní užití; nepřemýšlejí o tom) nebo neznají (či ignorují) tuto pravopisnou zásadu*
      - *určit, kdy k apelativizaci dochází, není však vždy jednoduché (viz postupné přechody mezi apelativy a proprii – př.: Na zdi mi visí spousta Mánesů)*

Apelativizovaná jména

- *určení apelativizace jména*

- *odvozovací apelativizaci můžeme určit na základě odlišné podoby jména od podoby výchozího propria (Klaus → klausovec) – píšeme vždy malé počáteční písmeno*

- *rozhodnout, kdy jde již o přímou apelativizaci, není vždy jednoznačné*

- *hraniční případy – Einstein, Dušín (ve výkladových slovnících není uvedeno jako obecné jméno, ale k obecnému pojetí mají velmi blízko), dále např. F/facebook (dotazy na psaní názvu tohoto serveru, které směřovaly jazykové poradně, nebyly ojedinělé /ale je otázka, co vede lidi k tomu, že se na pravopis. podobu těchto názvů ptají)*

- *možné formální znaky, které poukazují k apelativizaci: množné číslo, jméno se neobjevuje jen v syntagmatu*

- *jak zjistit, kdy uživatelé přehodnotí proprium v obecné*

jméno :

→ *platí, že z pravopisné podoby jména nelze usuzovat na apelativizaci (apelativizace se nemusí projevovat v pravopisné podobě)*

→ *potřeba kontextu k jednoznačnému určení apelativizace (jak užití konkrétního slova pisatel/mluvčí asi chápal)*

■ Jeníček Quinti, Praha

Pátek, 30.března 2012,

18:08:01 | [Souhlasím](#) | [Nesouhlasím](#) | +152

Nechápete? chtějí, aby jste zničili tento primitivní systém...Potřebují dělníky, aby nadělali co klausové nakradli...

- malé písmeno, množné číslo

■ **Balkanizace webu**

Největší starosti Brinovi sice působí cenzura a omezování internetu ze strany Číny, Saúdské Arábie, Íránu, ale zároveň varoval před vzestupem společností jako jsou Facebook a Apple. Ty mají vlastní uzavřené systémy a plnou kontrolu nad svými uživateli. Jejich přílišný rozmach by mohl zadusit inovaci a web "balkanizovat".

<http://tech.ihned.cz/google/c1-55440420-internet-uz-neni-tak-svobodny-i-kvuli-facebooku-varuje-spoluzakladatel-googlu-brin>

přístup 20. 4. 2012